

SAİT ÇETİNOĞLU: Der Zor: İnsanlık Dramının Tanığı Olan Topraklar

Posted on 03/10/2014

Raymond Kevorkian'ın *Der Zor*, Soykırımın ikinci safhası[1], Ermeni Soykırımının bir belgeseli olarak okunmalıdır. Kevorkian'ın uzun değerlendirmesi ile başlayan inceleme Aram Andonian'ın bizzat bir kurban olarak kendisinin tanıklıkları ve diğer kurbanlardan derlediği tanıklıkların, Suriye ve Mezopotamya'daki toplama kamplarında ve *sevkiyatlar* da bizzat görevli Osmanlı yetkilileri, tanık olan müttefik misyon görevlileri ile Vatikan görevlilerinin tesbit ve tanıklıklarını, Tessa Hofman ile bir tanıdık yoldaş Aram Pehlivanyan'ın kızı Meliné'nin Alman misyonierlerinin Soykırımın birinci evresine dair tanıklıklarının değerlendirmeleri ile soykırım sürecinin birinci evresi ile ikinci evre bir bütünlük içinde ve birbirini tamamlayan son derece önemli bir Ermeni Soykırımı çalışmasıdır. Kısaca Soykırımın ilk elden tanıklıdır.

Kevorkian, Soykırımın çeşitli safhalarının kurbanları ve onları tamamlayan çeşitli yelpazedeki görevlilerin tanıklıklarıyla okuyucuya sunarken sunumunda bu tanıklıkları çeşitli araştırma ve istatistiklerle de destekleyerek tanıklıkların önemini daha da arttırır.

Bir şekilde “iskan bölgesi” olarak adlandırılan Suriye vilayetine, İTC’nin istemediği sayı ile ulaşan kurbanlar özellikle *hayatta kalamayacakları yerlerde tutuldukları*, Doğuda Azez(Bab)-Şeddade- Der Zor üçgeninde ve Batıda Halep(Sebil)- Havran -Cebel Lübnan şeridinde yeniden kırıma tabi tutulup Soykırımın ikinci evresi gerçekleştirilir. Bu bölgeler ölüm tarlaları haline gelir. Zaptiye yada devlet onların ölmelerine yardım etmek için eşlik etmektedir.

Ölüm üçgeninin bir köşesindeki Der Zor, Ermeni halkının hafızasında önemli bir yerdir. Soykırımın son duraklarından, Ermenilerin son kez kırıma uğratıldığı tüketildiği yerlerden. Der Zor’daki günümüzün Ermeni kilisesi ve Soykırım Müzesi aynı zamanda bu kurbanlar için bir anıt müzedir. Her şeye rağmen yok olmayan Ermeni halkını simgelediğini de söyleyebiliriz. Kilise ve anıt müze küllerinden yeniden doğan Ermeni halkını tasvir eder.

Mayıs 2007 deki Suriye seyahatimde bu müzeyi ile birlikte bölgeyi sınırlı olsa da görme imkanım oldu. Der Zor’daki Soykırım Müzesi ve Der Zor’a 90 kilometre uzaklıktaki Mergadeh’teki toplu ölüm kampını yakından görebildim. Görüntü korkunçtu aradan 92 yıl geçmesine karşın Soykırımın izleri silinmemiştir. Görüntüler bende tarifsiz acı duygular bıraktı. Elinizde tuttuğunuz kitabı hazırlarken aynı duyguları yeniden yaşadım. Kitabın redaksiyonunu aylarca bitiremedim.

Katliamdan bir mucize eseri kurtulan Antep’li Dikran Berberyan ölüm kampı Mergadeh’i şu cümlelerle anlatır: *Çeçenler, bizi, Ras ul-Ayn yoluyla Halep’e sevk edeceklerini bildirerek, 25 000 kişilik kabilemizi 8-10 kadar gruba ayırdılar. Fakat, Halep yerine, Suvar ve Şeddade arasındaki dağın öbür yamacı üzerine, onları katlettikleri Merğeda (Marghada) çölüne götürdüler. Araplar da aynı şekilde 10 yaşından küçük kız çocuklarını kirlettiler ve ırzlarına geçtiler ve Murrat’tan gelen yüzlerce genç yetimleri Habur’un içine attılar. Mergadeh (Marghada) Suriye’de bilinen toplu ölüm kamplarından sadece biridir, Ras ul Ayn, Meskene gibi başka yerlerde var ancak diğer bölgeleri görme imkanını daha 2007’deki seyahatimde bulamadığım gibi, sonraki iki seyahatimde de bölgeye gitmeme rağmen kamp alanlarına*

girme imkanını elde edemedim. Mergadeh'teki toplu ölüm kampı çok geniş bir alan, 92 yıl önce öldürülen masum insanların kemikleriyle dolu... Kubanların bir mezarı bile olmamış, acı çeken bedenlerinden kalan kemikleri çölün rüzgarlarıyla sürüklenen kumlarla örtülmüş, herhangi bir alet olmaksızın elle kumun kaldırılması halinde bile kurbanların kemikleri karşınıza çıkıyor. Bu kampı ve diğerleriyle ilgili hazırlanan Al Ermen Lubnen belgesel filmi soykırım belgeselidir ve söze gerek bırakmaz. Okuyucu tanıklıkları okurken Suriye'nin coğrafi haritasına da bir göz atarsa Ermeni halkına yaşatılan dehşetin boyutunu anlamasına yardımcı olur düşüncesindeyim ki ölüm tarlalarının boyutunu görebilsin.

❌ Der Zor'dan geçip mucize eseri kurtulanların başından geçenleri sizlere aktaracak söz dağarcığına sahip olmadığımı itiraf edeyim. Ben buna muktedir olmadığım gibi kimsenin de olduğunu sanmıyorum. Yaşananlar kelimelerle ifade edilemeyecek kadar inanılmazdır: *Halk kendi kendini tüketiyordu: yiyeceğe ihtiyacı vardı ve o da burada yoktu. Ölmüş eşek, at ve köpekleri vs., ve hatta insan cesetlerini yiyen insanlar gördüm. Dipsi, ancak 6 ay süresince toplama kampı olarak faaliyet göstermesine karşın, insanlar için, sevkiyatları süresince, bu kadar öldürücü tek bir yerin bulunabileceğine inanmıyorum. Burada takriben 30 000 kişi, hepsi açlık ve tifüs nedeniyle öldüler. Meskene'de ölüme mahkûm edilmişlerin hepsi biraz daha fazla acı çekmeleri için Dipsi'ye gönderilmişlerdi. Dipsi'yi, Meskene'nin mezarı olarak kabul edebiliriz.*

Pipe Karademirciyan'ın sözleri hiçbir yoruma gerek bırakmaz: *Bu kadınların arasında, bir elinde İncil, öbür eliyle yemek için ateş üstüne koyduğu nalı tutan erkek kardeşim Yervant'ın karısını gördüm. Beni görür görmez, ağlamaya başladı ve bana: "İşte üç gündür ki bu atın toynağıyla hayatta kalıyorum. Benim sevgili tek çocuğum öldü. Onun yok olmasına üzülüyorum, fakat diğerleri ben görmeden, gizlice onun cesedini çaldılar, pişirdiler ve sonra yediler. İşte budur ki bana çok acı veriyor, kıvrandırıyor, aklımdan hiç çıkmıyor" dedi. İkinci gün, oradaki Arapların yanında bir parça ekmeğe üzerine elimi koyabildim. Bu ekmeği, açlıktan ağlayan kızıma verdim. Küçük bu ekmeği eline aldığı zaman, bana bakarak ağlamaya başladı. Ona niçin ağladığını; neden ekmeğini yemediğini sordum; Bana aynı anda*

hem enfes, çok güzel ve hem de dokunaklı, içlendirici bir bakış attı ve dedi: "Ahh... Mama, sen burada yok iken, bu kadın kendi çocuğunu öldürdü ve şu anda onu yemeleri için pişiriyor. Sen de benimle aynı şeyi mi yapacaksın?" Bunun üzerine, gözlerim göz yaşlarla dolu kendimi, benim sevgilime güç vermek, onun toparlanmasını sağlamak için zorladım. Bunu çok zorlukla başarabildim ve ona ekmeği yedirdim.

Aram Andonyan, derlemeleriyle ilgili yarının tarihçilerine Der Zor'a dair şu ikazı yapmaktan kendini alamaz: *Bazıları, Der-Zor'da oluşan olaylar üzerine birçok kereler tekrarlanan bütün tanıklıkların, buralardaki küçük çocukların, veya biraz daha büyüklerinin, her türlü hayatta kalabilme imkânından mahrum bırakılmış olduklarından ve açlıktan kıvrandıklarından, helâların çevresinde dolaştıklarını, kendi yiyecek ihtiyaçlarını karşılamak için insan dışkılarına ümit bağladıkları üzerine yapmış oldukları doğrulamalarını abartılı olarak düşünebilir, kabul edebilirler... ancak bazı açıklamalara gereksinim duyulmaktadır ki ben bunları, toplamış olduğum - Ben şahsen bunu yazmak için gerekli olan zamana sahip olacağımı düşünmüyorum - materyalleri kullanarak tarihi yazacak olanların, bu olayları abartılı bularak ihmal etmemeleri için, bu açıklamaları burada notlar halinde aktarıyorum.*

Andonian Marat Kampında yaşananlara dair şu notu düşer: *Bir çadırın altında aç bir yetişkin ve küçük bir kız, küçük kız ölüme yakın bir durumda uzanmış pişmekte olan etin kokusu kıza kadar gelmektedir. Bu kıtlık günlerinde, bu büyük bir ayrıcalıktı. Yetişkin ve küçük kız birbirlerine bakmaktadırlar. Bir süreden beri artık eşek eti satılmıyordu; artık hiç öldürülecek eşek kalmamıştı. Muhtemelen yine küçük bir çocuk ölmüştü ve şüphesiz onun etini pişiriyorlardı. Küçük kız annesine: "Anne, artık dayanamıyorum, onlardan bir parça istemeye git" der. Çadırı terk eder ve bir müddet sonra çok kırgın ve kızgın bir şekilde kızının yanına döner. Küçük kız ona ondan vermediklerini anlar, fakat ümidinden ve arzusundan çok çabuk vazgeçmek istememektedir ve sorar: "Ondan vermediler, mama". "Hayır kızım... kör olsunlar". Küçük kız o zaman yazgısına boyun eğerek annesine öğütte bulunarak, talep eder: "Mama, ben de ölürsem, sen de onlara benim etimden verme..." Sözün bittiği yerdir.*

Der Zor hala *kayıp* Ermenilerin yoğun olduğu yerlerden biridir de. Her yıl birkaç Araplaşmış Ermeni aile keşfediliyor(!) Bu konuda Badrig Kouyoumdjian ve Christine Simeone'nin *Deir es Zor, Sur Les Traces du Genocide Armenien de 1915* adlı çalışma ile olayları ayrıntılı olarak anlatır.

"Artık merhaba demeye [muktedir] hiç bir Ermeni kalmamalıdır. Herhangi bir damarın Ermenilere karşı acıma duygusu ihtiva ettiğini öğrendiğim zaman, onu keserim ve dışarı çekip çıkarırım". Diyen Der Zor'daki Soykırımın sorumlusu mutasarrıf Salih Zeki'nin [Zor] kırımdan sonra komünistlere katılmak için Baku'ya gidişi de ayrı bir ironidir. Salih Zeki Zor TKP'ne katılır. Son olarak M. Suphi ile M.Kemal arasındaki irtibatı sağlarken görüyoruz. M. Suphi ve arkadaşların sonu ise malum...

Soykırımın bir yüzü de emval-i metrukelerdir. Ermenilerin tarihi topraklarından söküldükten sonra terk ettirildikleri malların talanını savaş sırasında Osmanlının müttefik temsilcileri Bulgaristan Başkonsolosu G. Seraphimoff Avusturya-Macaristan Konsolosu, A. Nadamlenzki şu sözlerle ifade ederler.: *Dışarıya gönderilenlere ait eşyalar, yeniden bir kez daha Türk alıcısının tercihine sunulduğu açık arttırmalarda, çok düşük, gülünç fiyatlara satıldılar. İşte bu şekildedir ki yönetmeliğe göre, sayımının ve dökümünün çıkarılması gereken mal varlıkları, zenginlikler gasp edildi. Dışarıya atılmanın aynı gecesi, Türk temsilcileri sahipsiz kalan evlerde kendilerine küçük ziyafetler verdiler; buralarda piyano çalındı, mahzenler boşaltıldı ve orada bulunan yiyecekler yenildi. Aynı görüntüler ikinci gün, gün boyunca tekrarlandılar.*

✘ Aynı görevliler bir şeye daha dikkat çekerek, İTC'nin bugüne uzanacak ve günümüzü de ipotek edip esir alacak bir gelişmeyi vurgularlar: *Türk okullarının ve özellikle Komite'nin okullarının öğrencilerinin yüzlerce Ermeni'nin acıdan çıldırmış ve ümitsizlik içinde gidişlerini, bir törene eşlik eder gibi seyretmeye getirilmeleri, imzası bulunanların [G. Seraphimoff ve A. Nadamlenzki] görüşüne göre çok ciddi bir tehlikedir! Bu, çocukların kalplerinin ve ruhlarının içine, günün birinde bugünkü dostlarına karşı da yönelebilecek,*

kinin yerleştirilmesi ve beslenilmesi, Jön-Türk komitesinin dâhili politikasının gizli niyetlerinin keşfedilmelerine yol açmakta ve onları ortaya çıkarmaktadırlar. Ermenilere karşı hiçbir sempatisi olmayan Alman Misyoner Hans Bauernfeind, müttefik, Bulgaristan ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu temsilcilerinin yargılarını tamamlayarak, uygulamadaki Alman faktörü ve etkisine istemeden de değinmek zorunda kalır: 1895/96 yıllarındaki katliamlardan farklı olarak, bunlar halkın önünde yurtseverliğin bir gerekliliği olarak şatafatlı ve gösterişli durumlar altında tanınmayacak bir kılığa sokularak, hukuken yargılanması gereken katliamları gizlice gerçekleştirmektedirler ve neredeyse hiçbir gerekçeleri olmadan Belçika'daki Almanların örneği gösterilerek kendilerini haklı çıkarmaktadırlar... Eğer bununla bir cezanın [uygulanması] anlaşılıyorsa, bu sonsuz derecede zalimce, kan dökücü ve yasalara karşı olan keyfi bir yöntemdir [...]...Benim görüşüme göre, burada bulunan güçlü bazı adamların, Haşim beg ve oğulları gibi öldürülen Ermenilerin mallarıyla - bir çeşit savaş ganimeti gibi - zenginleşmek istemeleri bütün bunlarda büyük rol oynadı.

Soykırımın bir diğer yüzü de eftal-i metrukelerdir. Yani el konulan çocuklar ve kadınlar: *Çocukların maddi sefaleti sözlerle ifade edilemezdi, fakat ahlaki, ruhsal sefaletleri çok daha kötüydü. Çok sayıda erkek ve kız çocukları köleleri oldukları, denetimi altında buldukları kadın ve erkek sahiplerinin canavarca, vahşi iştahlarını gidermek için kullanılıyorlardı. Bir yaşlı adam yanında 15 yaşından küçük 15 kız alıkoyuyordu. Daha sonra onlardan bazılarının cesetleri yolda bulundu, diğerleri ise sokağa atılmışlardı. Çocukların fahişeliği: bunun ne anlama geldiğini anlamaya, hissetmeye çalışın. Sebil- Havran-Cebel şeridindeki Ermeni Mültecilerin durumuyla ilgilenmesi için Ermeni gen havuzundan faydalanmak isteyen Cemal Paşa tarafından görevlendirilen Hasan Amca'nın izlenimlerinin başında gördüklerini şöyle kaydeder: Bana beraberinde hizmetkâr olarak üç erkeği ve iki kızını götürmekte olduğunu bildirilmişti. Havran'ın eski delegesi bunda hiçbir engelin olmadığını düşünüyordu. Ermeni çocukları değiller miydi, annesiz, sahipsiz? Savaş döneminin mürür tezkerelerinin incelenmesi bu gibi uygulamaların çok doğal olduğu görülür. Cepheden, görevden, menzilden dönen sivil ve askeri şahsiyetler yanlarında Ermenilerden ikinci üçüncü eş ve*

hizmetçilerle birlikte dönmektedirler. Hasan Amca, Cebel'deki Ermeni kurbanlarının durumunu anlatırken çizdiği tabloyu tarif etmeye insanlık dışı sözleri bile hafif gelir. Kurbanlar ile ilgili olarak söylediği sözler inanılmazdır: *Bu dağlar, yaratılışlarından günümüze kadar, bu denli korkunç bir insanlık dramı, sefaleti, acıyı taşımamışlardı. Kendi benzerinin, ot, kokmuş hayvan eti ve hatta kendi çocuğunu yediğini gören insan ne hisseder? Diyebilirim ki, ben donmuş, taş kesilmiştim. Gücsüz ayaklarıyla yürümeye, hayvanlar gibi otlayan, büyük bir iştahla, çok acıkmış bir sırtlan gibi bir katırın cesedinin parçalarını elde etmeyi deneyen, çabalayan ve bu hayvan leşinin bağırsaklarını paylaşabilmek için birbirini boğazlayan insanoğullarını gördüm. İnsanın bütün duyguları hissetmemeye, çalışmamaya başlıyor, gözler görmeyi, kulaklar duymayı reddediyorlar... Onlara fotoğraf makinemle yaklaştığım zaman bile, hiç rahatsızlık duymadılar. Onlardan hiçbiri bakmak için dönmedi.*

Osmanlı İmparatorluğunda 1909'da kölelik kaldırdığı halde! Bölgede kadın ve çocukların toplu olarak satıldığı esir pazarları kurulmuştur.

Hasan Amca, sürülen Ermenilerin iskanı diye bir projenin olmadığını kanıtlarını da sunar, çabaları vatan hainliğiyle eşdeğerdir: *[B]u zavallıları, sadece ölümden kurtarmayı arzu etmiş olmayı, vatana karşı ihanet olarak kabul eden kişiler vardı ve, bu hareketleri organize eden kişiler de basit bir şekilde vatan haini olarak kabul edilmişlerdi. Suriye anılarını yayınlayan Hasan Amca'nın tefrikası gazeteden birden bire kesilir. Susturulur. Tehdit mektupları alır: Bir tehdit mektubunda, bana şunlar yazılmaktadır: 'Her öğünde ısıtılan pilav gibi, meseleyi tartışmaya açıyor, gündem konusu yapıyorsun; şu herkesin sustuğu anda, sen içindeki zehiri kusuyorsun'. Okuyucu kolayca tahmin edebileceği gibi Hasan amca susturulacak ve cezalandırılacaktır, bu cesur ve vicdan sahibi insan 1961 yılında yoksulluk içinde ölür. O diğerleri gibi kurbanları soymamış onlara yardım elini uzatmıştır.*

Hasan Amca sözlerini bağlarken bu güne de seslendiğini söyleyebileceğim sözlerinin altını çiziyoruz: "Türk Milletini tanıyorum. Fakat onun iki deposu var: *Birincisi, tahrik edilmeden,*

nedensiz silahlarını eski dostlarına karşı sıktı, ikincisi ülkede kırımlar yaptı... Sadece ağır suçluluğun aptallığı, budalalığı inkâr ettirir... Hangisinin daha iyi olduğunu değerlendirelim, itiraf etmek veya inkâr etmek... Kaldı ki, siz dahi açık bir şekilde kabul etmektesiniz: Türk de Ermeni de, aynı şekilde sürgünlerin altındaki gerçekleri bilmektedirler.”

Ermenilere karşı hiçbir sempatisi olmadığını ifade ettiğimiz Alman Misyoner Hans Bauernfeind gördükleri karşısında şunları söylemekten kendini alamaz: Ermenileri hedefleyen, genel ahlak kurallarını hiçe sayan, kuvvetli bir imha etme politikası söz konusudur... kadınların yaşamalarına izin verilmektedir, bu da onları çürüyerek ölüme bırakma anlamına gelmektedir; aynı şey çocuklar için de geçerlidir, veya onlar Türkleştirilmektedirler.

Ve ne yazık ki Osmanlı ile müttefik olduklarından reel politik gereği Bauernfeind susmasının zorunluluk olduğunu kaydeder. Ermeniler reel politik'in kurbanı olmuşlardır: *Ve bizler, Türklerin "müttefikleri ve kardeşleri" olarak, gözlerimizin önünde her şeyi yapmalarına müsaade etmeye zorlanıyoruz [...].Stratejik gereklilik bahanesi altında, hükümet sadece "Ermeni sorununu" radikal bir şekilde kökten çözmek için ideal bir imkâna sahip değil, fakat o böylece aynı zamanda savaşın bütün finansal, ekonomik zorluklarından da kurtulmaktadır. Bauernfeind, körlüğüne tanrıyı alet etmekten çekinmez: Bütün bunlara rağmen, Tanrı bizim hepsini görmemizi, hepsini bilmemizi ve bizden susmamızı istedi.*

Bir Ermeni genç kız ölmeden birkaç saniye önce sözleri sözün bittiği yerdir: Benim Tanrım, biliyorum ki sen onlardan bizim intikamımızı alacaksın. Fakat onları affet, çünkü onlar ne yaptıklarını bilmiyorlar. Oh! Tanrım ruhumu al... veya birisi hayatıma son vermek istesin, çünkü artık bunlara dayanamıyorum. Ermeni kurbanların düşürüldükleri durum karşısında ölüm bir kurtuluştur!

[1]Raymond H. Kevorkian, Der Zor Soykırımın İkinci Safhası, Çev. Naringül Tateosyan, Belge Yayınları 2011

